

Evropska iskušenja

Pretnje novog rasizma

Hoće li Istočna Evropa preživeti onedavno zahuktale političke i ekonomske promene, ili će se zaglaviti u glib nacionalističkih totalitarizama i diktatura? Hoće li cela Evropa postati Istočna, ili će svoj svet stabilizovati i proširiti ga integrisanjem bivših komunističkih država? Ovo su otvorena pitanja na koja danas valja odgovoriti.

U javnosti dominiraju dnevno-politički odgovori i, pre svega, politička sukobljavanja. Užareni ideolozi i dnevno-politički praktičari kao da uspostavljaju svoj monopol nad javnošću i zabavljaju se svojom omiljenom igrom "širenja istine". U takvim okolnostima su izuzetno značajna naučna, a posebno empirijska istraživanja. Ovih dana javnosti je postalo dostupno istraživanje "Puls Evrope", koje je obuhvatilo 13.000 ljudi u Britaniji, Francuskoj, Italiji, Španiji, Nemačkoj, Češkoslovačkoj, Poljskoj, Mađarskoj, Bugarskoj i sovjetskim republikama Rusiji, Ukrajini i Litvaniji.

Glavni nalazi istraživanja, koje je sproveo *Times Mirror Center For The People & The Press* iz Vašingtona, potvrđuju da su ideje političke demokratije i naponi da se uspostave tržišne ekonomije podržani u ovim zemljama, ali i da će promene u novim demokratskim državama istočne Evrope, kao i ukupna evropska ekonomska integracija, morati da računaju na snažno usađeni otpor i zlovolju. U javnosti Istočne Evrope i SSSR, u odsustvu tradicije multikulturalizma, kao i usled raspada komunističkog nametanja tolerancije, antagonizmi i netolerancija pojačano se ispoljavaju prema etničkim manjinama i prema ljudima iz susednih država. Kako se zna da su odnos prema drugome, posebno prema manjini i susedu, pouzdana merila (ne)postojanja demokratije, tako se sa sve više zabrinutosti može raspravljati o političkoj i socijalnoj perspektivi ovih zemalja.

ZABORAVLJENA REVOLUCIJA: U zemljama istočne Evrope i u Sovjetskom Savezu oduševljenje revolucijom počelo je da bleedi. Sve je prisutnije osećanje da se u ostvarivanju sopstvenih životnih ciljeva gubi tlo. Širi se i strah od građanskog rata. Tako, na primer, ogromna većina Rusa i Ukrajinaca ispoljava ovaj strah i ne odobrava političke i ekonomske promene ostvarene poslednjih pet godina. Ali, kao što je pokazala i odbijanjem avgustovskog puča, nije spremna da prihvati povratak na staro. I rezultati kontrolnog istraživanja (izvršenog od 1. do 3. septembra u Moskvi i St. Peterburgu na uzorku od 1035 ispitanika) potvrđuju da puč nije uspeo da poljulja poverenje u demokratiju i slobodno preduzetništvo. Međutim, izgleda da je puč uspeo da u prvi plan nametne politička pitanja, među kojima su opstanak SSSR, odnosi među republikama i kontrola vojske. Iznenađujuća je visoka podrška (62 odsto) ostajanju unutar Sovjetskog Saveza i opominjuća opredeljenja većine (u rasponu od 34 do 50 odsto ispitanika) da bi Ukrajina i Belorusija trebalo da ostanu u Savezu i da im se ne dozvoli stvaranje samostalnih, nezavisnih država, kao i da, ukoliko bude samostalna država, Rusija inkorporira delove susednih republika. Čini se da bi, u ovom pitanju, vođe i građani Sovjetskog Saveza imali šta da nauče od slučaja zvanog Jugoslavija. Ili su, možda, već puno naučili kada

su se većinski (57 odsto) opredelili za centralnu civilnu kontrolu Armije i nuklearnog naoružanja?

Većina ljudi opredeljuje se za demokratiju i tržišnu ekonomiju (pri čemu su Poljaci, Česi i Istočni Nemci ubeđeni daje proces promena do sada bio spor). Ali, ipak se privatizacija potvrđuje kao veliki kamen spoticanja.

I mada je, četiri decenije, vođena snažna propaganda zastrašivanja kapitalizmom, biće da je strah od kapitalizma uzmakao pred ljubavlju prema državi. Većina Poljaka, Mađara, Bugara i Čeha ispoljavaju izuzetno povoljno mišljenje o velikim kompanijama, zapadnim investitorima i robi. Rusi i Ukrajinci Zapad prihvataju najpre u obliku "davaoca novca za započinjanje novog; biznisa". Imena poput *McDonald's*, *Mercedes Benz*, *Coca-Cola*, *Adidas* izazivaju odobravanje u Većine građana, a ponajviše kod leaderskih grupa bivšeg tzv. realnog socijalizma. Podele, oko limitiranja profita koji se izvlači "iz novog biznisa" nisu velike (ekstremi su Češkoslovačka, u kojoj se opredeljenja za neograničavanja profita kreću u rasponu između 35 odsto do 59, dok su Bugari, u rasponu od 35 do 55 odsto, za to da se profit ograniči). Većina ljudi u Istočnoj Evropi i Sovjetskom Savezu kao da lakše podnosi gorak ukus visoke nezaposlenosti, smatrajući je za cenu koja se mora platiti na putu modernizacije ekonomije, nego visoke cene roba.

Dakle, strah od aveti "trulećeg" kapitalizma prevladan je, ali je zavisnost od države postala sastavni deo života u ovim društvima. Ispoljava se to i zalaganjem da se zadrži državosvojinska kontrola u proizvodnji, ali i prihvatanjem državne kontrole masmedija, posebno radija i televizije (naravno, pluralisti su i u ovim zemljama i za privatne novine). Pored približno podjednagog verovanja u političke slobode i slobodu izražavanja, ispoljavanje podrške ličnim slobodama ljudi izrazitije je na zapadu Evrope nego u bivšim zemljama "potpune slobode i ljubavi prema čoveku". Ovde se novi poredak vidi kao neka vrsta socijalističkog kapitalizma, pod snažnim uticajem socijaldemokratske prakse Švedske. Otuda, valjda, i visok postotak podrške konceptu države blagostanja.

Zavisnost od države i njena "upotreba" od strane starih i novih političkih elita, pre svega u pravcu zamene komunističkog kolektivizma i totalitarizma nacionalizmom, još je jedna zamka na putu Istoka u Evropu. Pri tome, naglašen je izazov Etnosa, zvuka starih truba, krvi i tla. Za razliku od starog "trulog" Zapada—na kome se Država pridružila Etnosu da bi ga uokvirila u Naciju i umnogome potisnula, na Istoku Etnos se pridružuje Državi, da bi, u prvom obroku, progutao Demos, a potom i samu Državu, vodeći Društvo u pretpolitičko stanje opšte neizvesnosti i krvavih sukoba.

Nastupanje Etnosa potvrđuju i ispitanici iz Istočne Evrope i Sovjetskog Saveza, kada u ogromnoj većini ispoljavaju uverenje da najnovije političke i ekonomske promene vode u porast etničkih napetosti. Pri tome, oni iz etnički pluralnih zemalja, u kojima je i separatizam izuzetno prisutan, ubeđeni su da će promene imati još snažnije negativne efekte po odnose među etničkim grupama.

OMRAŽENE MANJINE: Tako misli 79 odsto Rusa, 75 odsto Ukrajinaca, 80 odsto ljudi u Češkoslovačkoj i 60 odsto u Bugarskoj. Slični osećaj — mada ne tako jasno

izražen—prisutan je i u zemljama sa relativno etnički homogenom populacijom. Čak i 70 odsto ljudi iz bivšeg DDR govori o jačanju etničkih tenzija u novoj Nemačkoj. Mržnja prema manjinskim populacijama jaka je i sve više se okreće prema vodećim manjinama u sopstvenoj zemlji (41 odsto Poljaka ne voli Ukrajinice; 49 odsto stanovnika Češkoslovačke ne voli Mađare; 4 od 10 Rusa — 39 odsto—i Ukrajinaca—42 odsto — ima isto mišljenje o Azerbejdžancima. U tom stavu bliski su i Zapadnjaci, na primer Nemci, u odnosu na Poljake, ili Francuzi u svom odnosu prema Severoafrikancima). Drugi veliki "neprijatelj" jeste susedna država (misli 84 odsto ispitanika u Rusiji, 81 odsto u Češkoslovačkoj, ali 56 odsto u Mađarskoj i 54 odsto u Poljskoj).

Ovakvo nevoljenje posebno je opasno kad je povezano sa nekontrolisanim voljenjem "svojih teritorija" koje se nalaze pod kontrolom susednih država. A upravo takvu zaljubljenost ispoljava većina Poljaka, Bugara, Mađara i na početku pominjanih Rusa i Ukrajinaca, a da za njima ne zaostanu trude se u znatnom procentu Litvanci, Česi, Slovaci i, naravno, Nemci. Sve u svemu, glave i duše Centralnih i Istočnih Evropljana pripremljene su za njima znanu, a mnogi, poput Ištvana Biboa, tvrde, i omiljenu temu: Pravedne granice i kako ih steći. Od te staro-nove arije i njome podstaknute mržnje prema drugome — što se prema ovom istraživanju jasno ispoljava u antipatijama Mađara prema Rumunima, do sveopšteg građanskog rata u ime etničkog principa i dominacije mali je korak, koji se brzo napravi ali teško popravlja, što pokazuju Jugoslavija i Zakavkazje.

Posebno opominje i zastrašuje izuzetno surov odnos Evropljana prema tradicionalno spoljnim grupama. Osam od deset Mađara i 71 odsto Bugara, odnosno 79 odsto ljudi iz Češkoslovačke, ima izrazito negativan stav prema Romima. Na pitanje o Jevrejima, tri od deset ispitanika, u skoro svim evropskim zemljama u kojima je sprovedeno istraživanje, izgovoriće preteći odgovor: "Nemam stav!", dok će u istočnom delu Nemačke jedan od pet ljudi, a u Poljskoj i Slovačkoj čak jedan od tri, ispoljiti neprikriveni antisemitizam.

Dakle, etničke predrasude, sukobi, ksenofobije, šovinizmi i rasizmi najavljuju svoj pohod po Evropi, ne pristajući na to da budu konzervisani u njenom istočnom delu. Da li će ta stara dama Evropa uspeti da odoli ovoj zarazi, izgleda da ne zavisi od toga da li će se pobeći u šovinizam i u borbu za istorijske granice — kako se to mnogima i u Jugoslaviji čini — već da li će se napredovati na putu u demokratiju i tržišnu ekonomiju.